

О. П. Ткачук, докторант
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПОЛЬСЬКИЙ КОНТЕКСТ ПРОЗИ ДЖОЗЕФА КОНРАДА

Стаття присвячена дослідженню маніфестації у прозі Джозефа Конрада польського романтичного патріотичного комплексу, який ґрунтується на фундаментальних категоріях релігії, звичаїв та історії. Для Польщі такими категоріями виступили пам'ять про історичні події, певні національні архетипи, зберігання національних звичаїв, що яскраво проявляє себе у дотриманні шляхетського кодексу честі на рівні "колективного підсвідомого", католицизм. Апелювання письменника в умовах англійського суспільства до стовпів польської національної ідеології у творах свідчить про збережену митцем духовну спадщину своїх батьків і спростовує його необґрунтовані страхи, які і виступили каталізатором творчого процесу

Ключові слова: Джозеф Конрад, Польща, польський, патріотизм, романтизм, католицизм.

У критичній думці існують певні розбіжності щодо початку полікультурних досліджень творів Конрада. Так, у 1929 році Марурісій Станевський у своїй статті "Англійськість Конрада" робить спробу аналізу творчості письменника в ракурсі зв'язків з польською та англійською літературою, хоча, як вважає Ів Ерво, початок полікультурним дослідженням дала робота Густава Морфа "Польська спадщина Джозефа Конрада" 1930 року [11, с. 1].

Надалі Ян Перловський, Юзеф Усйський, Йежи Петркевич, Річард Джон Пишковський, Рафал Блют, Рамон Фернандес, Дуглас Х'юїтт, Седрік Ватт, Здзіслав Найдер, Ів Ерво, Джон Вейн, Барбара Косувна, Адам Гіллон, Віт Тарнавський, Веслав Крайка, Богдан Ричевський, Кетрін Райзінг, Марта Сквара, Людмила Войтковська, Марк Амусін, Оуен Ноулз, Шон Гастон, Рафал Копковський та інші вивчали ідиостиль Конрада в контексті англійської, французької, польської та російської культурних традицій, але дослідження польського контексту залишається домінуючим.

За словами Ієна Ватта, "найавторитетніший аналіз польськості Конрада в англійській мові можна знайти у книзі Здзіслава Найдера "Conrad's Polish Background: Letters to and from Polis

Friends" (Лондон, 1964), яка стала "важним поворотним пунктом у дослідженнях творчості Конрада" [15, с. 404].

Здається очевидним, що дослідження польського ґрунту творчості Конрада відбувалося і продовжується у двох напрямках: вивчення польських історичних реалій та особливостей польського національного характеру, що відбилося на біографічному рівні долі письменника і на формуванні його індивідуальних рис та аналіз підсвідомого рівня особистості, заховання болючих тем глибоко в пам'яті, виникнення психологічних комплексів, які зіграли роль, часто опосередковану у створенні Конрадом інших світів.

Розмірковуючи над особливостями поетики Конрада в контексті впливів польської літератури, Стефан Заберовський зазначає, що Конрад, так само, як і Жеромський, "народився в польському середовищі з патріотичними традиціями" [18, с. 47].

У період між двома світовими війнами, зазначає Стефан Заберовський, продовжувались "польські спори про Конрада, про ставлення письменника до його першої батьківщини – Польщі <...>, але поступово почали цінувати творця "Лорда Джима" не тільки як великого художника, а ще також, а, може, й насамперед – як видатного мораліста, який багато міг сказати на тему сенсу життя в той момент, коли наступала зміна соціального ладу, період "переоцінки цінностей." Не будемо забувати, що досвідом покоління цієї генерації була криза тридцятих років, який сильно розхитав попереднє захоплення нарешті незалежного образу польського народу, криза, яка принесла занадто багато розчарувань і фрустрації поколінню 1910-х років, що тільки-тільки вступало в доросле життя" [18, с. 47].

Річард Керл зазначає, що "коли хтось почав би пізнавати Конрада, то міг би побачити, ніби крізь хаші, непохитний маяк його вірності ідеалу та його внутрішню холоднокровність у ставленні до того, про що він пише. Він ніколи не зраджував в цих двох фундаментальних речах, тому що його коріння було чистим і глибоким" [7, с. 28]. Критик в кількох словах дає глибоку характеристику шляхетської натури Конрада, яка проявляє себе не тільки у виборі тем та сюжетів, побудові конфліктів, але й у виборі вірного слова, застосуванні влучного засобу художньої виразності.

Залишаючись непрактикуючим віруючим, письменник зберігав глибоку повагу до віри свого народу. С. Ф. Бургесс підкреслює: "Абсолютно ясно, що Конрад був і залишається римокатоликом, по своєму народженню, по своєму спадку, й, скоріш за все, своєю сентиментальною відданістю "вірі своїх батьків"" [4, с. 118]. Письменник із хвилюванням окреслює релігійний ентузіазм Янка Гураля, описуючи його мідяні медальки розміром з шестипенсовик і меленький металевий хрестик на грудях. Анна Бжозовська-Крайка впевнена, що опис зовнішності Янка вказує на польську спадщину самого письменника, яка викриває себе в герої. Дослідниця вказує, що завдяки народним віруванням, "множення таких об'єктів мало намір посилити свою охоронну силу <...> Та сама функція виконувалась і культовою сакралізацією часу та місця: накладання на себе хреста перед їжею, промовляння ранішніх молитов, ставання на коліна в вечірній молитві. Виділення істотних елементів домашніх ритуалів (що особливо характерне для народної релігії) вказує на общинну, захисну функцію релігії в польських традиціях" [3, 172].

Парадигма доброго поляка-католика (який відрізняється від віруючих інших релігій), містить низку рис, які мають за мету підкреслити його моральну вищість. Їх репрезентація надзвичайно сильно налаштовує читача проти англійської провінційної ментальності, що описується в "Емі Фостер": "він пам'ятав біль свого розбитого серця, яку він відчув від своєї нужденності та злиднів, своє потрясіння, свою розгубленість від усвідомлення лютої та безжальності сердець всіх тих чоловіків і жінок, яких він зустрів. Вони сприйняли його за жебрака і він розумів, чому; але в його країні, навіть якщо нічого не давали жебракові, розмовляли з ним лагідно, по-людськи. В його країні ніхто ніколи не вчив дітей жбурляти каміння в тих, хто викликав співчуття" [5, с. 70].

Польські романтики логічно й свідомо виступали за потребу нації у вірі, доводить Бжозовська-Крайка. Релігія і моральність конститували базис їх політичної програми, літератури та інших видів діяльності. Для них Господь та всі Його прояви були обґрунтуванням всієї системи філософії історії, до того ж людських стосунків та соціальної психології. Божественна гармонія відображалася у моральному відчутті особистості світового уст-

рою. Звідси (таким чином), ті, що живуть близько до природи, вважалися морально досконалими, і польський народ, а як наслідок, польська нація, вважалися людьми "природньо чистих сердець": польські романтики, згідно з Гердером, ідентифікували народ з нацією, що призвело до погляду на народ як на виняткове втілення національності, а народну культуру – як на єдину національну культуру. Концепція Руссо, яка розглядала людину як дитя природи, відповідало цьому ідеалу; це також відповідало окресленню Конрадом образу Янка Гураля. Він робить цього персонажа представником романтичної життєздатності, інтегральною частиною цілісного організму Природи, космосу. Діалог протагоніста з природою, що відбувається символічною мовою, поєднує свідомість з підсвідомістю типово романтичною манерою. Ці зв'язки, які є наслідком трактування людини, як нащадка природи, були несприйнятливі та незрозумілі для англійських мешканців в "Емі Фостер", вони стали суттєвим компонентом "інаковості" та незвичайності цього чужинця, на якого дивилися як на прибульця з іншого світу [3, 172].

Цю романтичну манеру митця проникливо усвідомив Казімеж Вика: "Цей трагічний і далекоглядний пафос інших світів проявився у творчості письменника, чия духовна атмосфера має не тільки біографічну, але й іншу, інтуїтивно відчутну сполуку із січневим повстанням – письменником ти є Джозеф Конрад. Здавалося б, в зовсім іншій тематиці зберігається ще той самий дух трагічної екзальтації, анти-натуралістичну ознаку, що має цілковито романтичне походження, і я думаю, що ці зв'язки провадять в родовища польської спадщини Конрада, яку не осягнуть і не визнають іноземці" [16, с. 325].

Із залученням принципів психоаналізу Фрейда і Юнга трактовка творів Конрада отримує новий психолого-біографічний ракурс бачення. Так, роман "Лорд Джим" Густав Морф називає "сповіддю людини, яку мучать сумніви та нічні кошмари й страхи" і вважає твір глибоко символічним: "Якщо ми колись і розгадаємо таємницю, що окутує "Лорд Джим", то тільки якщо нам вдасться дослідити підсвідомі сили, які керували Конрадом у виборі сюжету і в його розвитку" [11, с. 149]. Морф впевнений, стрибок Джима з "Патни", яка тонула, насправді був "стрибком"

самого Конрада, втечею з Польщі, що була "приречена зникнути протягом короткого часу" (на погляд його дядька і опікуна Тадеуша Бобровського, який переконував Конрада на протязі семи років прийняти британське громадянство). Польща і була тим самим "тонучим кораблем" [11, с. 163].

Джоселін Бейнс також вважає, що "суб'єктивний" досвід письменника надає його творам неповторний колорит і значення. Для британського критика таким вагомим свідченням у житті Конрада був виїзд з Польщі і відмова від духовної спадщини батька. Автор "Лорда Джима" до кінця життя боровся з почуттям провини по відношенню до своїх предків і вітчизни, що, згідно з Бейнсом, можна дослідити в його творах. Дослідник наполягає на тому, що "Примха Олмейра" відбиває на підсвідомому рівні та в замаскованій формі центральну ділему життя Конрада: "Адже варто лише згадати, що Ніна Олмейр розривається між батьківською владою і пієтетом з одного боку, які, як здається, покликані відвернути нещастя та провал у житті Ніни, і свободою та романтикою, що символізує її коханець Дейн. Не буде надуманим зазначити, що в цій боротьбі вбачається особистий конфлікт Конрада між вимогами його батьківщини (персоніфікованій в образі його батька) і життям свободи і пригод, якою він марив" [2, с. 16; 1, с. 115].

Варто зазначити, що в роки між двома війнами, в роки нацистської окупації та на фоні пост-воєнної реальності, етичні питання літературного спадку Конрада виступали приводом для соціальних та політичних дискусій у Польщі (наприклад, полеміка з ідеологами Армії Крайової, солдат якої називали "дітьми Конрада" [8, с. 688], марксиста Яна Котта). Незримо присутній у висловлюванні поглядів, пов'язаних з історичним досвідом поляків та сучасним життям, Конрад залишався "безсумнівним моральним авторитетом для молодого покоління солдат Армії Крайової <...> (і. – О. Т.) тої частини польської молоді, що чинила опір німецькому впливу в суспільстві" [13, с. 107, 109]. Трактуння людської солідарності, вірність самому собі і своїм життєвим принципам, сила волі у захисті моральних цінностей всупереч інстинкту самозбереження, – шляхетський етос непрактичних героїв Конрада став життєвим кредо тих, хто ціною

власного благополуччя, а часто й життя, відстоював право поляків на національну гідність і самостійність. Мимоволі згадується доля учасників польського січневого повстання 1863–1864 року, в якому приймали участь батько Конрада, Аполо Коженювський, а також його дядько з боку матері, Стефан Бобровський. Значущою звучить характеристика письменника патріотів своєї землі, "засланих польських лицарів", як назвав їх Стефан Жеромський [19, с. 230]. В листі Едварду Гарнетту від 20 січня 1900 Конрад пише: "Всі вони присвятили свої маєтки, свободу і життя справі, в яку вірили; і дуже мало хто з них мав будь-які ілюзії щодо її успіху" [6, с. 246]. Порівняймо його думку з враженням концептуального опонента Конрада, Яна Котта, від повстанців 1944 року: "Конрад відстоював вірність, незважаючи на всі труднощі, до самого кінця, а ще він відстоював честь. Ці чесноти сповідували солдати армії, які ховалися в лісах, хоча вже до того часу було зрозуміло, що вони політичні лузери" [10, с. 63].

Відданість ідеалу для Конрада співпадала з вірністю самому собі. А це поєднання в більшості випадків не обіцяє нічого приємного для його володаря, крім приреченості, поразки, смутку, зневіри, розчарувань і, часто, навіть, смерті. Але система координат його героїчних одинаків-ірраціоналістів, які діють в несприятливих умовах для торжества справедливості є, по суті, модифікованою моделлю польського романтичного патріотичного комплексу, який ґрунтується на "фундаментальних категоріях релігії, географії, звичаїв та історії", за визначенням Еви Томпсон [14, с. 1, 6; 9, с. 28]. Для Польщі такими категоріями виступають зворушлива пам'ять про ніби давно минулі історичні події, які стають надзвичайно актуальними і сучасними, певні національні архетипи, зберігання національних звичаїв, що яскраво маніфестує себе у дотриманні шляхетського кодексу честі на рівні "колективного підсвідомого", католицизм. Апелювання письменника в умовах англійського суспільства до стовпів польської національної ідеології у творах свідчить про збережену митцем духовну спадщину своїх батьків і спростовує його необґрунтовані страхи, які і виступили каталізатором творчого процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adamowicz-Pośpiech A. Joseph Conrad – spory o biografię / Agnieszka Adamowicz. – Katowice, 2003. – 160 s.
2. Baines J. Joseph Conrad – Raw Material into Art / Jocelyn Baines // *Kwartalnik Neofilologiczny. Joseph Conrad Korzeniowski Essays and Studies* / Richard Curle; Polska Akademia Nauk. Komitet Neofilologiczny. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. – Roczn. 5, zeszyt. 1–2. – S. 11–18.
3. Brzozowska-Krajka A. Yanko Goorall: A Waxwork from the Wax Museum of Polish Romanticism / Anna Brzozowska-Krajka // *Joseph Conrad: East European, Polish and Worldwide* / Edited with an Introduction by Wiesław Krajka. – Vol. VIII. – Lublin ; New York : East European Monographs, Boulder ; Maria Curie-Skłodowska University (Lublin) ; Columbia University Press (New York), 1999. – P. 165–182.
4. Burgess C. F. Conrad's Catholicism / C. F. Burgess // *Conradiana*. – 1983. – № 15: 2. – 111–126.
5. Conrad J. Amy Foster / Joseph Conrad // Conrad J. Falk. Amy Foster. Tomorrow: Three Stories / Joseph Conrad. – New York : McClure and Company, 2014. – 103 p.
6. Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad: In 9 Volumes / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; London ; New York ; New Rochelle ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1986. – V. 2 (1898–1902). – 483 p.
7. Curle R. The Last Twelve Years of Joseph Conrad / Richard Curle. – London : S. Low, Marston & Company, Limited, 1928. – 236 p.
8. Davies N. Rising' 44. 'The Battle for Warsaw' / Norman Davies. London : Macmillan Publishers, 2003. – 752 p.
9. Kopkowski R. Joseph Conrad's Essays and Letters in the Light of Postcolonial Studies / Rafał Kopkowski // *Yearbook of Conrad Studies (Poland)*. – Kraków. – 2011. – Vol. 18. – P. 23–41.
10. Kott J. "Polityki się nie wybiera..." / Jan Kott // *Nagłos*. – 1991: 88. – Maj. – S. 54–68.
11. Morf G. Polish Heritage of Joseph Conrad / Gustav Morf. – New York : Haskell House, 1965. – 280 p.
12. Najder Z. Conrad's Polish Background: Letters to and from Polish Friends / Zdzisław Najder. – London, 1964. – Trans. Halina Carroll.
13. Szczerbakiewicz R. Jan Kott's Joseph Conrad / Rafał Szczerbakiewicz // *Conrad: Eastern and Western Perspectives* / Edited with an Introduction by Wiesław Krajka. – Vol. XIII. (A Return to the Roots: Conrad, Poland and East-Central Europe). – Lublin ; New York : East European Monographs, Boulder ; Maria Curie-Skłodowska University (Lublin) ; Columbia University Press (New York), 2004. – P. 107–130.
14. Thompson Ewa M. Imperial Knowledge. Russian Literature and Colonialism / Ewa M. Thompson. – London ; Westport : Greenwood Press, 2000. – VIII + 239 p.
15. Watt I. Conrad w wieku dziewiętnastym / Ian Watt. – Gdańsk : Wydawnictwo Morskie, 1984. – 447 s. – Tłumaczyła Maria Boduszyńska-Borowikowa.
16. Wyka K. Żeromski i Gierymski / Kazimierz Wyka // Wyka K. Nowe i dawne wędrówki po tematach. – Warszawa : Czytelnik, 1978. – S. 324–328.

17. Zabierowski S. "Conrad po polsku jest dla mnie pisarzem zbyt bliskim": Antoni Gołubiew / Stefan Zabierowski // Zabierowski S. Autor-rodak: pisarze Polscy wobec Conrada. – Katowice : WYDAWNICTWO "ŚLĄSK"1988. – S. 140–214 s.

18. Zabierowski S. "W równej mierze jest to pisarz angielski, jak polski": Stefan Żeromski / Stefan Zabierowski // Zabierowski S. Autor-rodak: pisarze Polscy wobec Conrada. – Katowice : WYDAWNICTWO "ŚLĄSK"1988. – S. 43–66.

19. Żeromski S. The Compatriot Behind the Author / Stefan Żeromski // Morf G. Polish Heritage of Joseph Conrad. – New York : Haskell House, 1965. – P. 228–233.

Стаття надійшла до редакції 24.04.15

Е. П. Ткачук, докторант
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, Киев

Польский контекст прозы Джозефа Конрада

Статья посвящена исследованию манифестации в прозе Джозефа Конрада польского романтического патриотического комплекса, основанного на фундаментальных категориях религии, обычаев и истории. Для Польши такими категориями выступили память об исторических событиях, национальные архетипы, обычаи, что ярко проявляет себя в соблюдении благородного кодекса чести в "коллективном бессознательном" и католицизм. Апеллирование писателя к польской национальной идеологии в условиях английского общества свидетельствует о сохранении художником духовного наследия своих предков и опровергает необоснованные страхи, которые и выступили катализатором творческого процесса.

Ключевые слова: Джозеф Конрад, Польша, польский, патриотизм, романтизм, католицизм.

O. Tkachuk, Doctoral student
Institute of Philology, Taras Shevchenko University of Kyiv

The polish context of prose by Joseph Conrad

The article investigates manifestation of Polish patriotic romantic complex, which is based on the fundamental categories of religion, customs and history in prose by Joseph Conrad. For Poland the following categories were the national memory of historical events, some national archetypes, national customs storage, which clearly manifests itself in the following of the noble code of honor at the "collective unconscious" and Catholicism. The writer's appeal to the pillars of Polish national ideology in the works in terms of English society shows the artist's saved spiritual heritage of their fathers and denies its unfounded fears, which were the catalyst for the creative process.

Key words: Joseph Conrad, Poland, Polish, patriotism, Romanticism, Catholicism.